

Sosyolojik İstihbarat Kavramı Üzerine Bir İnceleme

Uğur Berk Kalelioğlu¹

Öz

Sosyoloji genellikle barış bilimi olarak algılanır ve toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve refahın sağlanması gibi hedefleri içerir. Ancak sosyolojinin ideolojik amaçlarla ve istihbarat için kullanılması mümkün müdür? Bu makale, sosyolojinin ideolojik bir amaç doğrultusunda askerce keşfini ve sosyolojik verinin istihbarat amaçlarıyla kullanılmasını konu alan bir çalışmadır. Çalışma, birinci el kaynaklara dayanan araştırma-derleme çalışması olup “sosyolojik istihbarat” kavramının hangi tanım ve bağlamlar ile verildiğini tespit etmeyi hedeflemektedir. Araştırma sonucunda, sosyolojik istihbarat kavramının ilk önce Sovyetler Birliği’nde yapılan etnografik bir çalışmaya isim olarak verildiği, daha sonra ABD ordusu ve istihbarat teşkilatınca kullanıldığı, ilk kullanımlarda kavramın teorik olarak yetersiz olduğu, fakat çeşitli çalışmaların destekleri ile terimin tedricen genişletildiği ve talimnamelerde daha kapsamlı şekilde verildiği görülmüştür. Ayrıca Amerikan Ordusu tarafından hazırlanan 1997 tarihli Stratejik İstihbarat kitapçığı, sosyolojik istihbaratın tanım, amaç ve bileşenleri açıklaması açısından en kapsamlı eser olarak değerlendirilmiş ve kitapçık tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyolojik istihbarat • İstihbarat • Sosyoloji • Mende • Askeri sosyoloji

A Conceptual Examination of Sociological Intelligence

Abstract

Sociology is generally perceived as a discipline associated with the pursuit of peace and encompassing such goals as the elimination of social inequalities and the provision of well-being. But can sociology be used for ideological purposes and intelligence gathering? This article presents a study that focuses on the militaristic exploration of sociology and the use of sociological data for intelligence purposes in line with ideological objectives. This study is an archival research based on primary sources that aims to identify the various definitions and contexts in which the concept of sociological intelligence has been articulated. As a result, this research has determined the term of sociological intelligence to have initially been coined in reference to an ethnographic study conducted in the Soviet Union. It was subsequently adopted by the US military and intelligence community. Its initial use considered the concept to be theoretically inadequate, but it gradually expanded over time with the support of various studies and became more comprehensive and detailed in military field manuals. In addition, this article introduces the US Army’s (1997) *Strategic Intelligence* booklet, which is considered the most comprehensive work in terms of defining, outlining the objectives, and explaining the components of sociological intelligence.

Keywords: Sociological intelligence • Intelligence • Sociology • Mende • Military sociology

1 Uğur Berk Kalelioğlu, Münster Üniversitesi, Sosyoloji Enstitüsü, Münster, Almanya. Eposta: ukalelio@uni-muenster.de
ORCID: 0000-0001-5127-8756

Atıf: Kalelioğlu, U. B. (2023). Sosyolojinin askerce keşfi: Sosyolojik istihbarat üzerine kavramsal bir inceleme. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 43, 373-394. <https://doi.org/10.26650/SJ.2023.43.2.0043>

Extended Summary

Sociology is generally perceived as a peace-oriented discipline whose goals include the visibility of social inequalities, their elimination, and the achievement of individual and societal well-being. However, the possibility exists of instrumentalizing sociology for ideological purposes and using sociological data for intelligence rather than scientific endeavors. In today's complex and dynamic world, access to information and analytical skills provide a strategic advantage to states, institutions, and individuals (Akman, 2019, p. 40). Information and intelligence play a critical role in policy making, security planning, and even in managing commercial competition. As a result, intelligence disciplines have emerged as important fields that are primarily carried out by military and intelligence agencies (Özdemir & Kahya, 2021, p. 6). While sociology primarily aims to understand and explain complex social realities by focusing on human behavior, social structures, and relationships, the focus of social science information gathering activities is often limited and traditionally excluded from intelligence gathering processes. As a result, the intersections and collaborative potential between the social sciences and intelligence disciplines are often overlooked. This article examines the concept of sociological intelligence, which represents the intersection between sociology as a social science and intelligence studies. Sociological intelligence involves the application of sociological theories, methods, and research in intelligence gathering and analysis with the goal of providing functional information about social structures, societal dynamics, and group behavior.

Despite the dominance of strategic intelligence, military intelligence, and security threats in intelligence disciplines, a lack currently exists in the Turkish literature specifically devoted to sociological intelligence. As a result, a comprehensive assessment of the potential contribution of the social sciences, especially sociology, to the field of intelligence is also conspicuously lacking. This article aims to provide a conceptual examination of sociological intelligence, to identify its initial reception in foreign sources, and to highlight social sciences' potential to contribute to the intelligence disciplines. This study is an archival research study focused on sociological intelligence as a term. The data collection process involves scanning open online archives that encompass a variety of resources such as in the social sciences, intelligence disciplines, and military. The data collection period spanned from January 10 to July 1, 2023 and involved the systematic scanning of online articles, books, academic studies, and official documents. The search was conducted using keywords such as intelligence, sociological intelligence, espionage, and sociological espionage in databases and online search engines. The limitations of the study arise from limited access to open online archives and limited access to military sources and may limit the breadth of the findings. Following the data collection, the research analyzed the obtained information and evaluated the use and evolution of the term of sociological intelligence.

The article begins by highlighting the initial use of sociology for military purposes, particularly by the US military. Subsequent sections explore the basic concepts of sociological intelligence, review the limited work in the field, and finally draw attention to the US Army's (1997) publication *Strategic Intelligence*, which systematically addresses the definition, purpose, and components of sociological intelligence. The study aims to serve as a resource for academics, researchers, and professionals in the fields of sociology and intelligence while also contributing to intelligence collection and analysis. Integrating the social sciences with the information and intelligence disciplines is seen as promoting a more comprehensive and multidimensional understanding, thereby facilitating more effective decision-making in areas such as policy formulation, security planning, and social interaction management.

Sociological intelligence has paramount importance to a nation's foreign services and armed forces. Military scholars and policymakers rely on sociological intelligence to understand the social matrix of potentially adversarial countries. In addition, commanders overseeing operations in foreign territories require sociological intelligence to counter guerrilla and resistance activities, effectively manage local governance during times of conflict, and implement effective psychological programs. The genesis of sociological intelligence as a term can be traced back to an ethnographic study initiated in the Soviet Union and subsequently adopted by the US military and intelligence apparatus. Important figures in the field of sociological intelligence include the Russian researcher Pavel Ivanovich Kushner and the German intelligence specialist Gerhard von Mende. The earliest documented occurrence of the term in the Turkish literature can be traced to its appearance in a 1952 issue of *Ordu Dergisi* [Journal of the Army]. The formal use of the term in English can be traced back to a 1953 report by the US National Security Council, which officially endorsed the collection of political and sociological intelligence by the U.S. military and intelligence agencies. In addition to its military applications, sociological intelligence has the potential to be used in the business world. Companies can use sociological intelligence to gather information about other nations through competitive intelligence, enabling them to assess cultural values, attitudes toward success, and propensities for cooperation. The growing acceptance and use of this concept is evidenced by its inclusion and explanation in encyclopedias and dictionaries. Sociological intelligence is considered an indispensable tool for understanding the dynamics of group relations and social structures within a nation.

In 1968, sociological intelligence first appeared as a term in the *Encyclopedia Britannica* (1968, p. 347), highlighting the lack of adequate sociological intelligence regarding the Soviet Union during the USSR's occupation of Nazi Germany in World War II. In 1976, George H. W. Bush emphasized the importance of sociological intelligence during his tenure as Director of the Central Intelligence Agency (Excerpts of Speech, 1976, p. 5). The 1979 edition of the United States Code (1979, p. 1579)

defined the duties of the Central Intelligence Agency to include the collection of sociological intelligence related to national security. The US Army's (1992, pp. 3–32) *Field Manual 34-52 Intelligence Interrogation* expanded the concept of sociological intelligence to focus on people, traditions, behaviors, and institutions. Richelson (1999, p. 6) defined sociological intelligence as the study of group relations within a country through ethnic, religious, or political groups' influence on stability and foreign policy. Kinniburgh (2004, p. 118) emphasized the importance of sociological intelligence in understanding covert networks, as well as the need for human intelligence in addition to technical intelligence. Over the years, sociological intelligence has appeared as a term in encyclopedias and dictionaries, and its importance has been discussed regarding understanding specific group relationships (*The New Encyclopedia Britannica*, 2003, p. 688; *Encyclopedia Americana*, 2005, p. 246; Burton, 2005, p. 145). Proponents suggest applying sociological intelligence not only to military contexts but also to the business sector, recognizing its role in competitive intelligence efforts (Blenkhorn & Fleisher, 2005, p. 62). They argue that an understanding of sociological, educational, economic, political, and geographic intelligence is critical for decision making in a global business environment (Blenkhorn & Fleisher, 2005, p. 62).

The US Army's (1997) *Strategic Intelligence* handbook provides a comprehensive examination of sociological intelligence. Created for the Military Adaptation Program professional specialization course, this handbook presents a detailed definition of sociological intelligence and elaborates upon its goals and key components. It defines sociological intelligence as the study of human groups, behaviors, and characteristics, and its goal is to determine population size, characteristics, workforce effectiveness, and potential military human resources. Sociological intelligence uses sociological concepts to understand a country's population and its various groups. Factors such as health, wealth, religion, education, and social status provide opportunities for propaganda. Strategic planners rely on population analyses to understand demographic changes while race, ethnicity, and culture contribute to social divisions. Environmental factors such as living standards, housing, health, religion, education, and public opinion shape the morale and attitudes of a nation. Education is critical to workforce effectiveness, and public opinion can influence government decisions. Overall, sociological intelligence provides valuable insights for strategic analysis and decision-making.

Sosyolojik İstihbarat Kavramı Üzerine Bir İnceleme

Sosyal bilimlerin, istihbarat ile ilişkisi sıkça tartışılan konuların başında gelmektedir. Sosyal bilimler ve istihbarat, insan davranışı, kültürel dinamikler, toplumsal faktörler ve diğer sosyal olguların anlaşılması ve analizi açısından yakından ilişkilendirilen iki farklı disiplindir. İstihbarat, bilgi toplama, analiz etme ve sonuç çıkarma süreçlerini içerir ve bu süreçlerde sosyal bilimlerin teorileri, yöntemleri ve bulguları önemli bir rol oynar. Özellikle, istihbarat analistleri, belirli bir bölgedeki toplumsal hareketleri, radikalizasyon süreçlerini, terör örgütlerinin ideolojilerini ve bu tür tehditlerin nedenlerini anlamak için sosyal bilimlerden faydalanır. Örneğin Kent (1949, s. 156), istihbaratı, milli devletin varlığını ve refahını koruyan sosyal bilim olarak olarak tanımlamaktadır. Sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve sosyoloji, istihbaratılara toplumların, grupların ve bireylerin davranışlarını ve motivasyonlarını inceleme ve yorumlama konusunda rehberlik eder.

1945 sonrası yıllar, Amerikan entelektüel düşünce ve niversite yaşamında büyük bir değişikliğe tanıklık etmiş, savaş sırasında entelektüel yetenekleri harekete geçirme çabaları, hükümet ile niversite arasında yeni bağlantılar kurmuştur. Savaşın ardından, askeri veya *Office of Strategic Studies*'te (Stratejik alışmalar Ofisi) alışmış olan birçok sosyal bilimci, niversite tabanlı askeri araştırma ve istihbarat kurumlarındaki işlere geçmiş ve bu alanlara büyük miktarda hükümet fonları sağlanmıştır (Chomsky ve ark., 1998). Gibbs (2001), Soğuk Savaş'ın erken döneminde sosyal bilimcilerle CIA'nın yakın iş birliği yaptığını belirtmekte, Jacobsen (2015) ise Amerika'nın gizli askeri araştırma ve geliştirme ajansı olan DARPA'da (Defense Advanced Research Projects Agency) sosyal bilimcilerle askeri uzmanların ortak projelerinden bahsetmektedir. Sosyal bilimler ve istihbarat arasındaki bu ilişki, bilimsel etik açısından birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Örneğin Boas (1998, s. 1), sosyal bilimcilerin, istihbarat faaliyetleri ile meşgul olmaları ile mesleklerinin temel prensiplerini ihlal ettiğini savunmaktadır. Bu durumun, bilimin inandırıcılığını lekelemekte ve uluslararası iş birliğine zarar verdiğini ifade etmektedir.

Sosyoloji genellikle bir barış bilimi olarak algılanmaktadır. Toplumsal eşitsizliklerin gözle görünür hale getirilmesi, bu eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, bireylerin ve toplumun refah içerisinde yaşamasının temin edilmesi gibi çeşitli hedefleri içerisinde barındırmaktadır. Peki sosyolojinin, ideolojik bir hedef doğrultusunda kullanılması ve sosyolojik datanın bilimsel amaçlar yerine istihbarı amaçlarla kullanılması mümkün müdür? Günümüz karmaşık ve dinamik dünyasında, bilgiye erişim ve analiz becerileri, devletler, kurumlar ve bireyler için stratejik bir avantaj oluşturmaktadır (Akman, 2019, s. 40). Bilgi ve istihbarat, politika yapımında, güvenlik tedbirlerinin planlanmasında ve hatta ticari rekabetin yönetilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, istihbarat disiplinleri önemli bir alan olarak ortaya çıkmış ve geleneksel olarak askeri ve istihbarat teşkilatları tarafından yürütülen çalışmalarda kendisini göstermiştir

(Özdemir & Kahya, 2021, s. 6). Sosyal bilimler, insan davranışları, toplumsal yapılar ve ilişkiler üzerine odaklanarak, karmaşık sosyal gerçekliği anlama ve açıklama amacı güder. Ancak, sosyal bilimlerin bilgi toplama faaliyetleri üzerindeki odak noktası genellikle sınırlıdır ve geleneksel olarak istihbarat toplama süreçlerine dahil edilmez. Bu durumda, sosyal bilimler ve istihbarat disiplinlerinin kesişim noktaları ve iş birliği potansiyelleri göz ardı edilmektedir. Bu makale, sosyal bilimlerin bir dalı olarak sosyoloji ile istihbarat çalışmalarının kesiştiği bir noktada bulunan *sosyolojik istihbarat* kavramını incelemektedir. Sosyolojik istihbarat, sosyolojik teoriler, yöntemler ve araştırmaların istihbarat toplama ve analiz süreçlerine uygulanması anlamına gelir. Bu alandaki çalışmalar, sosyal yapıların, toplumsal dinamiklerin ve grup davranışlarının anlaşılması yoluyla istihbarat alanında fonksiyonel bilgiler sağlama amacı güder.

İstihbarat disiplinlerinin odaklandığı stratejik istihbarat, askeri istihbarat ve güvenlik tehditlerine yönelik çalışmalarda ağırlıklı olsa da sosyolojik istihbarat kavramı üzerine Türkçe literatürde yapılmış çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenle, sosyal bilimlerin ve sosyolojinin istihbarat alanındaki potansiyeli hakkında kapsamlı bir değerlendirme eksikliği göze çarpmaktadır. Bu makalenin amacı, sosyolojik istihbaratın kavramsal bir incelemesini sunmak, kavramın yabancı kaynaklarda ilk defa ne şekilde tanımlandığının tespitini yapmak ve sosyal bilimlerin istihbarat disiplinlerine katkı sağlama potansiyelini vurgulamaktır.

Bu çalışma, “sosyolojik istihbarat” terimi üzerine yapılan bir literatür değerlendirmesidir. Veri toplama süreci online açık arşivlerin taranmasıyla gerçekleştirilmiş tarihsel/kuramsal bir çalışmadır. Araştırma, sosyal bilimler, istihbarat disiplinleri ve askeri kaynaklar dahil olmak üzere çeşitli kaynakları kapsamaktadır. Veri toplama süreci, 10.01.2023-01.07.2023 tarihlerini kapsamaktadır ve online erişime açık olan makaleler, kitaplar, akademik çalışmalar ve resmî belgeler gibi çeşitli kaynakların taranmasıyla gerçekleştirilmiştir. Anahtar kelimeler: “*istihbarat, sosyolojik istihbarat, espionaj, sosyolojik espionaj*” kullanılarak veri tabanlarında ve çevrimiçi arama motorlarında arama yapılmıştır. Sınırlılıklar, yalnızca online açık arşivlere erişimin sağlanabilmesi ve askeri kaynaklara erişim sınırlamalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum, çalışmanın bulgularını sınırlayıcı bir etken oluşturmaktadır. Veri toplama süreci tamamlandıktan sonra elde edilen bilgiler analiz edilmiş ve sosyolojik istihbarat teriminin kullanımı ve gelişimi değerlendirilmiştir. Makale, sosyolojinin askeri amaçlarla ilk defa Amerikan ordusu tarafından kullanılmasına odaklanarak başlamakta, ilerleyen bölümlerde, sosyolojik istihbaratın temel kavramlarına ve bu alanda yapılan az sayıdaki esere ve son olarak Amerikan ordusu tarafından hazırlanan 1997 tarihli -sosyolojik istihbaratın tanım, amaç ve bileşenlerini sistemli bir şekilde ele alması sebebiyle- *Stratejik İstihbarat* kitapçığına dikkat çekmektedir. Çalışma, sosyoloji ve istihbarat alanlarında görev alan akademisyenler, araştırmacılar ve istihbarat toplama ve analiz süreçlerine katkı sağlamak isteyen

profesyoneller için bir kaynak olmayı hedeflemektedir. Sosyal bilimlerin bilgi ve istihbarat disiplinlerine entegrasyonun, daha kapsamlı ve çok boyutlu bir anlayışın geliştirilmesine katkıda bulunabileceği kıymetlendirilmektedir. Bu da politika yapımı, güvenlik planlaması ve toplumsal etkileşimlerin yönetimi gibi alanlarda daha etkili kararlar alınmasına yardımcı olabilir.

Araçsallaşan Sosyal Bilim: Sosyolojinin Askerce Keşfi

İkinci Dünya Savaşı ile Vietnam Savaşı arasındaki dönemde Amerikan sosyolojisi örneğinde, sosyolojinin barışçıl olmayan bir geleneği olduğunu görmek mümkündür. Bu dönem, sosyolojinin askeri olarak nasıl kullanıldığına dair önemli bilgiler vermektedir. 1947’de Milli Güvenlik Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden sonra, Amerikan Savunma Bakanlığı’nda, çalışma alanı insan ilişkileri ve moral olan bir Araştırma ve Geliştirme Kurulu oluşturulmuştur. Hava Kuvvetleri ise kendi sosyal bilimler araştırma enstitülerini (İnsan Kaynakları Araştırma Merkezi, İnsan Kaynakları Araştırma Enstitüsü vb.) kurarak ülke genelinden çeşitli sosyologları bu kurumlara yönetici olarak atamıştır (Başpınar, 2012, s. 282–283). Bunun yanı sıra ordu, George Washington Üniversitesi’ndeki İnsan Kaynakları Araştırma Ofisi veya Washington’daki Johns Hopkins Üniversitesi’ndeki Yöneylem Araştırması Ofisi gibi mevcut akademik sosyal bilimler araştırma kurumlarıyla sözleşmeli ilişkiler kurmuştur. Sonuç olarak, sosyal bilim araştırmalarını planlamak, yürütmek ve değerlendirmek için kurumsallaşmış ve merkezileştirilmiş kuruluşlar, 1940’ların sonlarından itibaren silahlı kuvvetlerin kullanımına sunulmuştur. Ahlemeyer (1985, s. 536), sosyolojinin bu kurumlar aracılığıyla orduya sunduğu hizmetleri, askeri mottolara göre iki temel başlık altında toplamaktadır: “Düşmanını tanı” ve “Kendini tanı”.

Sosyoloji, bu dönemde ABD’nin stratejik planlaması için kullanılmış olup sosyologlar, Askeri İstihbarat Teşkilatı’nda önemli roller oynamışlardır. Örneğin Stratejik Bombardıman Anketi olarak bilinen çalışmada sosyologların görevi esas olarak bombardırmannın, Almanya ve Japonya’daki sivil nüfus üzerindeki etkilerini incelemektir (Gentile, 1998). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Doğu ile Batı arasında artan gerilim ve buna eşlik eden sosyalist bloğun izolasyonu ile Amerikalı politikacılar ve askeri yetkililer, potansiyel askeri muhalifler hakkında sahip oldukları büyük bilgi boşluklarının farkına varmıştır. Bu nedenle Sovyet sistemi hakkında bilgi, savaş sonrası dönemde en önemli araştırma önceliklerinden biri haline gelmiştir. 1950’de İnsan Kaynakları Araştırma Enstitüsü, Sovyetler Birliği hakkında, sonraki dört yıl boyunca bir düzineden fazla sosyolog ve sosyoloji mezunu öğrenciyi kapsayan büyük bir araştırma programı başlatmıştır. Bununla birlikte, potansiyel bir düşman olarak, yalnızca Sovyetler Birliği değil, üçüncü dünya ülkelerindeki diğer birçok toplum da araştırmaların konusunu oluşturmuştur. Sömürge faaliyetleri kapsamında üçüncü dünya ülkelerinin çeşitli bölgelerinde bulunan Amerikan ordusu, kendisini giderek artan bir

şekilde karşı-devrimci ve gerilla operasyonlarının arasında bulmuştur. Bu hadiseler, Amerikan ordusunu, bu halkların yaşam biçimleri hakkında sistematik olarak bilgi toplamaya yöneltmiştir. 1950'lerde, adı geçen araştırma kurumları, Amerikan ordusunun, içerisinde faaliyet gösterdiği her bir ülke için müstakil sosyolojik araştırmalar gerçekleştirmiş, bu ülke toplumlarının düşünme ve hareket etme biçimlerinin önemli ayrıntılarını sunan toplam 50'den fazla el kitabı üretmiştir (Ahlemeyer, 1985, s. 536).

Sosyolojinin stratejik planlama içindeki diğer işlevi, nükleer savaş planlaması ve hedef seçimidir. Atom bombası ve nükleer silah kullanımının gündeme gelmesi ve hatta bunu fiilen gerçekleştirme istekliliği ile Amerikan ordusu kendisini yeni meydan okumalarla karşı karşıya bulmuştur. “Düşmanın savaşma iradesini kırmak için ne gereklidir?” sorusu bu dönemde nükleer savaş bağlamında yeniden ele alınmış, bu soruya cevap verebilmek için, bölgelerin yapıları ve işlevleri ile bunların ilişkileri ve bağımlılıkları hakkında bilgiye, yani ekolojik ve sosyal sistemler olarak hedef alınanlar hakkında bilgiye ihtiyaç olduğu fark edilmiştir (Ahlemeyer, 1985, s. 537). Sosyologlara, farklı toplumlardaki ve farklı siyasi eğilimlerdeki bireylerin, meslek gruplarının ve sınıfların farklı iletişim ve eylem biçimlerine nasıl tepki verdiğini değerlendirmek için görev verilmiştir. Savaş sonrası dönemde, örgütsel etkililiği artırmak ve personel yönetimi sorunlarıyla başa çıkmak için sosyolojinin kullanımı, Samuel A. Stouffer'ın yönetiminde, 130'dan fazla sosyoloğun katıldığı “Amerikan Askeri”ni araştırma projesiyle geniş ölçekte başlamış, Amerikan Sosyoloji Derneği'nin yardımı ile yarım milyondan fazla asker ve subay sosyolojik olarak taranmıştır. Bu çalışmalar daha sonra askeri sosyolojinin, ABD'de müstakil bir disiplin olarak kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır (Ateş, 2020, s. 58). Almanya'da askeri sosyoloji ise, İkinci Dünya Savaşı akabindeki çalışmalarda kendisini göstermiş, Avrupa'nın çoğu ülkesi gibi, Amerikan sosyolojik modelleri erken dönem Alman askeri sosyolojisinin temelini oluşturmuştur. Alman Silahlı Kuvvetleri tarafından finanse edilen araştırma merkezleri, Alman askeri sosyolojisindeki ilerlemeyi sağlamıştır. Bunun yanı sıra genellikle bir Alman siyasi partisiyle iltisaklı olan ve/veya kamu tarafından finanse edilen vakıflar, zaman zaman askeri sosyolojik araştırmalar yürütmüştür. Bu merkezlerde gerçekleştirilen çalışmalar, acil askeri sorunlara yönelik uygulamalı araştırmalarla sınırlı kalmamış, ordu ve toplum arasındaki ilişki hakkında temel, teori odaklı araştırmalar da gerçekleştirilmiştir (Kalelioğlu, 2022, s. 204–205).

Sosyolojik İstihbarat Kavramı: Ortaya Çıkışından Günümüze

Sosyolojik istihbarat, bir ülkenin dış hizmetleri kadar silahlı kuvvetleri için de büyük önem taşımaktadır. Asker bilim insanları, askeri planlamacıların ve politika yapımcılarının potansiyel bir düşman ülkenin sosyal matrisini bilmesi gerektiği konusunda hemfikirdir. Ayrıca, yabancı ülkelerde faaliyet gösteren kuvvetlerin komutanları, gerilla ve direniş

faaliyetleriyle etkin bir şekilde mücadele etmek, yerel yönetimi savaş zamanı temelinde tatmin edici bir şekilde yönetmek ve sağlam bir psikolojik program yürütmek için sosyolojik istihbarata ihtiyaç duymaktadır.¹ Sosyolojik istihbarat terimi üzerine yapılan arşiv çalışması neticesinde, terimin ilk önce Sovyetler Birliği'nde yapılan etnografik bir çalışmaya isim olarak verildiği, daha sonra ABD ordusu ve istihbarat teşkilatınca kullanıldığı, ilk kullanımlarda terimin kavramsal açıdan yetersiz olduğu, fakat çeşitli çalışmaların destekleri ile terimin seneler geçtikçe tedricen genişletildiği ve talimnamelerde daha kapsamlı şekilde verildiği görülmüştür.

Rus araştırmacı ve akademisyen Kushner'in (1929) çalışmasının sosyolojik istihbarat açısından ilk örneği teşkil ettiği değerlendirilmektedir. Pavel Ivanovich Kushner, Ocak 1920'de Türkistan Cephesi Siyasi İdaresi Başkanı (ve aynı zamanda Komünist Parti Taşkent Şehir Komitesi Başkanı ve Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi) ve ardından 10. (Kafkasya) Ordusu Devrimci Askeri Komite üyesi olarak görev yapmış, etnografik çalışmaları ile Kızıl Ordu propagandisti olarak tanınmıştır (Krupianskaia ve ark., 1971, s. 291). Kushner, 1925 yılında Kırgızistan'da görevlendirilmiş ve 2 sene boyunca süren yoğun gözleminin ardından etnografik monografisi *Горная Киргизия (социологическая разведка)* (1929) (*Dağlık Kırgızistan: Sosyolojik İstihbarat (Keşfiyat)*) eserini kaleme almıştır. Kushner, önsöz bölümünde eserin amacını Kırgız sosyal sistemini açıklığa kavuşturmak olarak belirtmekte, Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerinde kabile geleneklerinin, yaşlıların gücünün ve kabile konseylerinin kamuoyunda büyük bir güce sahip olduğu sonucuna vararak *Manapizm* kavramını ortaya atmaktadır (Kushner, 1929, s. 3–5).

Sosyolojik istihbaratın diğer önemli temsilcisi Gerhard von Mende'dir. Dil konusunda yetenekli, akıcı bir şekilde Rusça, Letonca ve Fransızca konuşan ve rahat iletişim kuracak kadar Türkçe ve Arapça bilgisi olan Mende, akademisyen olmasının yanı sıra sosyolojik istihbaratın Alman kanadındaki dikkate değer bir ismidir. Mende, Nazizm döneminde Kafkasya Halkları Denetleme Departmanı'nın başına geçmek üzere *Ostministerium*'a (İşgal Altındaki Doğu Toprakları İmparatorluk Bakanlığı) atanmıştır. Doçentlik tezini Rusya'da Türk halklarının ulusal hareketleri üzerine tamamlamış olan Prof. Mende, uzun süredir Almanya'da yaşayan farklı milletlerden Sovyet göçmenleri ile 1930'lu yıllardan kalan bağlantısını da kullanarak esirleri milliyetlerine ve görevlendirilecekleri işe uygunluğa göre sınıflayan bir "Savaş Esirleri

1 Sosyolojik istihbaratı, askeri hedeflerin yanında, iş sektörü için önerenler de bulunmaktadır. Blenkhorn ve Fleisher (2005, s. 62) şirketlerin faaliyet gösterdiği farklı karar ortamlarının, beş istihbarat kriterine bağlı olduğunu bildirerek bunları; sosyolojik, eğitimsel, ekonomik, politik ve coğrafi istihbarat olarak sınıflandırmaktadır. Sosyolojik istihbarat, kültürel değerleri kapsar ve hem başarıya hem de otorite ve iş birliğine ilişkin tutumları değerlendirir. Eğitim istihbaratı, yabancı ülkedeki seviye, kapasite, eğitilebilirlik, beceriler, aktarılabirlik ve teknolojiye uyarlabilirliği belirleyerek eğitim standartlarını değerlendirme sürecidir. Ekonomik istihbarat, ekonomik politikaların ve standartların değerlendirilmesini içerir. Siyasi istihbarat, şirketin faaliyet göstermesi gereken siyasi ortamın gözden geçirilmesini kapsar. Coğrafi istihbarat ise rekabete ilgili coğrafi kriterlerin bir değerlendirmesini içerir (Blenkhorn & Fleisher, 2005, s. 62).

Komisyonu” kurmuştur. (Gökpinar, 2017, s. 2132). Mende, Sovyet topraklarında bulunan Tatarlar, Türkler, Gürcüler, Azeriler ve Ermenilerden oluşan azınlıklar hakkında sosyolojik istihbarat toplamış, bu azınlıkları temsil eden ulusal komiteler kurmuştur. *Studien zur Kolonisation in der Sovetunion* (Mende, 1933) (Sovyetler Birliği’nde Kolonizasyon Çalışmaları) ve *Der Nationale Kampf Der Russland Türken* (Mende, 1936) (Rusya Türklerinin Bağımsızlık Mücadelesi) sosyolojik istihbaratın Almanya’daki örneklerindedir. Mende’yi yalnızca sosyolojik istihbarat uzmanı olarak tanımlamak yeterli değildir. Mende, edindiği bilgi dışında Sovyetler’deki azınlıkları beşinci kol olarak mobilize etmiş, Sovyetler’den esir alınan Türk kökenli azınlıkları (takribi 1 milyon) diğer savaş esirlerinden tecrit etmiş, yeniden eğitime tabi tutmuş ve Sovyetlere karşı savaştırma “başarısını” göstermiştir. Bu şekli ile Mende’yi sosyolojik istihbaratçı olduğu kadar icra kuvveti olan ilk sosyolojik savaş² uzmanı olarak da nitelemek mümkündür. Gündoğdu’ya (2022, s. 87) göre Alman istihbaratı, Amerikan istihbaratına göre daha eski ve köklüdür. ABD istihbaratı, yabancı ülkelerin sosyal yapısı ve buradaki halkların mobilize edilmesi konusundaki geniş stratejik çalışmaları, II. Dünya Savaşı sonrası işgal edilen Almanya’dan ve Gerhard von Mende’nin çalışmalarının bulunduğu Ostministerium’dan elde etmiştir.

Türkçe literatürde, sosyolojinin istihbarat açısından verimli olacağını belirtildiği ilk eser 1952 gibi oldukça erken bir tarihte karşımıza çıkmaktadır. Genelkurmay Başkanlığı tarafından yılda dört sayı olarak çıkartılan “Ordu Dergisi”nin³ Haziran-1952 tarih ve 162 sayılı nüshasında Kur.Yzb. Hüsamettin Tanyar tarafından *Stratejik İstihbaratta Sosyolojik Unsurlar* (1952) adlı makale yayımlanmıştır. Tanyar, kavram olarak “sosyolojik istihbaratı” kullanmasa da stratejik istihbaratta sosyolojik unsurların önemi üzerinde durmakta; sosyolojinin beşer gruplarının davranışlarını ve toplumsal yapılarını etüt ettiğini, stratejik istihbaratın ise insan gruplarının miktarı, tipleri, faaliyetleri ve karakterleriyle ilgilendiği, dolayısıyla iki disiplinin de yakından ilgili olduğunu ifade etmektedir (1952, s. 23). Tanyar makalesinde, stratejik istihbaratın amaçlarından biri olan halk gruplarının dört temel başlık altında incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu başlıklar halkın refahı, halkın genel düşünceleri, işçi meselesi ve nüfus ve insan gücüdür. Halkın refahı konusunda sağlık durumu, yaşam koşulları,

2 Sosyolojik savaş kavramı çeşitli yazarlar tarafından kullanılmakta olan bir terim olsa da henüz teorik altyapısı olmayan ve üzerinde müşterek bir tanımın bulunmadığı bir terimdir. *War for the Seals: The Canadian Seal Controversy and Sociological Warfare* isimli çalışması ise Brian Lowe sosyolojik savaş konseptini, psikolog Paul Rozin’in moralizasyon teorisini kullanarak açıklamaktadır. Lowe’a (2008, s. 70) göre sosyolojik savaş bir toplumun ahlaki tahayyülünü bir veya birden fazla açıdan değiştirmeyi hedef alan çatışma türüdür. Kültürel unsurların, ikna etme metodlarının, kamu diplomasininin, psikolojik savaşın ve halkla ilişkilerin müşterek kullanımından evrilmiştir. Bunun yanı sıra, Fransız subay ve propagandist David Galula (2008), sosyolojik savaşı meşru hükümete karşı yapılan her türlü ayaklanmayı bastırma girişimi -pasifikasyon (terörden arındırma, gerillanın bastırılması)- olarak tanımlamaktadır.

3 Dergi 1881 yılında Mecmua-i Askeriye (Askeri Mecmua) adı ile yayın hayatına başlamış, 1948 yılı 145. sayıdan itibaren Ordu Dergisi olarak isim değiştirmiştir. Son olarak dergi 1961 yılı 199. sayıdan itibaren Silahlı kuvvetler Dergisi olarak yayınlanmaya devam etmektedir (bkz. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, 2023).

eğitim, sosyal güvenlik gibi faktörlerin ele alınması gerektiğini ifade etmektedir (1952, s. 24). Ayrıca, halkın genel düşüncelerinin istihbarat için önemli olduğu ve politik kararları etkileyebildiğini belirtmektedir. Halkın milli ahlakı, milli gururu, dini inançları ve diğer ortak değerlerinin, propaganda ve siyasi liderlerin fikirlerinin etkilenmesinde önemli bir rol oynadığını ifade etmekte, işçi meselesinin de stratejik istihbarat açısından önemli olduğu ve işçi politikası, işçi hareketleri ve işçi-işveren ilişkileri gibi faktörlerin gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Son olarak Tanyar, nüfus ve insan gücü konusunun da sosyolojik açıdan incelenmesi gereken önemli bir alan olduğunu ifade etmekte, bir milletin nüfusunun savaş potansiyeli, doğum ve ölüm nispetleri, ekonomik yetenekleri ve endüstri kapasitesi gibi faktörlerle belirlendiğini ifade etmektedir (1952, s. 29–30). Tanyar’ın yanı sıra Türkçe literatürde “Sosyal İstihbarat” kavramının, “Sosyolojik İstihbarat” kavramı yerine kullanıldığı kimi örnekler de mevcuttur.⁴

Sosyolojik istihbarat teriminin İngilizce’de bilinen ilk kullanıldığı yer 1953 yılında Amerikan Milli Güvenlik Kurulu tarafından hazırlanan rapordur. Amerikan Milli Güvenlik Kurulu İstihbarat Protokolü No:3 adlı belgede CIA’nın (Central Intelligence Agency, tr. Merkezi İstihbarat Teşkilatı) bütün ülkeler hakkında siyasi ve sosyolojik istihbarat toplaması gerektiği belirtilmiştir (National Security Council, 1953). 1955 tarihinde Wiliam O. Foss tarafından yayımlanan *Guides for Strategic Planning* (Stratejik Planlama için Kılavuz) adlı yazıda ise istihbaratın devlet güvenliği açısından önemi dile getirilmiş, CIA’nın siyasi istihbaratçıların; bir ülkenin yalnızca yönetimdeki olanları hakkında bilgi edinme gayretini terk ettiği ve sosyolojik istihbaratın önemini anladığı belirtilmiştir. Foss yazısında, sosyolojik istihbaratın toplumların karakteristik özellikleri ve mizacı gibi noktalara temas etmesi gerektiğini bildirerek: “Fransızların huyunu, Almanların disiplin ruhunu, Slavların sabrını ve Anglo-Saksonların pragmatizm ve kararlılığını göz ardı eden istihbaratçıların büyük bir hata yapacağını” belirtmektedir (Foss, 1955, s. 8). 1957 yılında güncellenen 3 No’lu protokolda daha önce “Siyasi, Kültürel, Sosyolojik İstihbarat” olarak tek bir bütün halinde belirlenen bölüm “Siyasi İstihbarat” olarak yeniden adlandırılmış, “Sosyolojik İstihbarat” ise müstakil bir bölüm olarak açılarak kültürel istihbarat, sosyolojik istihbarat içerisine dahil edilmiştir (National Security Council, 1957, s. 9). Sosyolojik savaşın gün geçtikçe öneminin anlaşıldığı ABD’de hükümet, ülke genelindeki sosyologları stratejik bölgelerde istihdam etmeye başlamıştır. William Wendel Cleland, bilinen en iyi örnektir. Cleland,

4 Örneğin Özer, *NATO Harekâtlarında İstihbaratın Yeri: Afganistan’da Kültürel İstihbarat* (2014) başlıklı doktora tezinde sosyolojik istihbaratı, “Sosyal İstihbarat” başlığı altında değerlendirmiş, hedef ülkenin sosyal yapısı ve kültürel alanlarına odaklanma olarak tanımlamıştır. Özdağ’dan (2011) aktaran Özer’e (2014, s. 71-72) göre sosyal istihbaratın amacı, ülkelerin sosyolojik yapılarının çözümlenmesi için ihtiyaç duyulan veri toplama ve analiz sürecini ifade etmektedir. Türkçe literatürdeki “sosyal” ve “sosyolojik” istihbarat kavramları arasındaki kullanım farklılığının teorik bir farklılık olmadığı ve gelişigüzel kullanım dolayısıyla ortaya çıktığı tespit edilmiştir. İngilizce “social intelligence” kavramı sosyal zekâ anlamına gelmektedir ve Psikolog Edward Thorndike (1920), kavramı “kendini ve başkalarını tanıma kapasitesi ve belirli sosyal durumlara yönelik davranış oluşturma becerisi” olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla istihbarat bilimleri ile bağı yoktur. İngilizce “intelligence” hem zekâ hem de istihbarat anlamına geldiği için askeri literatürde “social intelligence” kavramı yerine “sociological intelligence” kavramı kullanılmıştır.

I. Dünya Savaşı sırasında Kahire’de Amerikan Üniversitesi’nin kurulmasında öncülük eden Amerikalı sosyologdur. Akademik Arapçası ile üniversitede sosyoloji dersleri veren Cleland, 1926-47 yılları arasında Soci t  de Missions d’Egypte (Mısır Araştırma Topluluğu)’nda ve 1940-47 yılları arasında Young Men’s Christian Association (Genç Erkekler Hristiyan Birliği)’nde konsey üyesi olarak görev almış, Soci t  Fouad d’Economic Politique de Statistique et de Legislation (Fouad Ekonomi, Politika, İstatistik ve Mevzuat Derneği)’nde yöneticilik yapmıştır (National Cyclopaedia, 1977, s. 593). 1947’de ABD Dışışleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Yakın Doğu ve Afrika Araştırma Teşkilatı’na 1951’de “Uluslararası Özel Sosyolojik İstihbarat Asistanı” olarak alınmıştır. Mısır’da bulunduğu süre zarfında Cleland, *The Population Problem in Egypt* (1936) (Mısır’da Nüfus Problemi) ve *The Causes of Poverty in Egypt* (Mısır’da Yoksulluğun Sebepleri) isimli iki önemli esere imza atmıştır (“W. W. CLELAND”, t.y.). Merkezi İstihbarat Teşkilatı tarafından istihbarat faaliyetleri için harcanan para miktarlarının sunulduğu 1954 tarihli raporda, İstihbarat Araştırmaları başlığı altında personel giderleri için \$207,000, gezi giderleri için ise \$1686 harcandığı belirtilmektedir (Hearings, 1954, s. 1556). Gezi başlığı altında ise: “....Teşkilat tarafından ihtiyaç duyulan sosyolojik istihbaratın sağlanması adına saha prosedürlerini ve standartlarını iyileştirmek üzere denizasıırı seyahat için fon” bilgisi verilmektedir (Hearings, 1954, s. 1556). Bu miktarın, Mısır’da görevlendirilen sosyolojik istihbaratçı Cleland’ın masrafları olduğu değerlendirilmektedir.

Daha sonra Amerikan ordusu tarafından hazırlanan 1960 tarihli FM 11-40 talimnamesinde “Taktik İstihbarat Resmi” bölümünde sosyolojik istihbarata yer verilmiş ve sosyolojik istihbaratın “şehirler ve ilçeler hakkındaki” bilgiyi kapsadığı belirtilmiştir (FM 11-40, 1960, s. 9). Aynı sene, Amerikan Harp Akademisi’ne teslim ettiği tezinde, papaz ve subay Wallace M. Hale, sosyolojik istihbarat ile dini istihbaratın birleştirilmesi gerektiğini, bunun Amerikan ordusuna büyük yararlar sağlayacağını bildirmiştir (Hale, 1960, s. 39). Yine Amerikan ordusu tarafından hazırlanan 1961 tarihli 30-5 No’lu talimnamede stratejik istihbaratın 8 unsuru sayılmış; bunlar 1. Askeri Coğrafya, 2. Ulaşım ve Telekomünikasyon İstihbaratı, 3. Sosyolojik İstihbarat, 4. Siyasi İstihbarat, 5. Ekonomik İstihbarat, 6. Bilimsel İstihbarat, 7. Silahlı Kuvvetler İstihbaratı ve 8. Biyografik İstihbarat olarak belirtilmiştir (Military Review, 1961, s. 94). 1967 yılında CIA tarafından hazırlanan *Milli Politika İçin İstihbarat* (CIA Office, 1967) kitapçığında sosyolojik istihbarat bahsi şu şekilde verilmektedir:

[İstihbarat] toplumun geneline odaklanmışsa sosyolojik istihbarat olarak tanımlanabilir. Afrika’da ve diğer gelişmekte olan bölgelerde, kabile veya kırsal toplumların parçalanmasına, kentleşme hızına, gençliğin aileden ayrılmasına ve bunun sonucunda ortaya çıkan ve siyasi istikrar için gerekli olan sosyal disiplinlerle son derece bağdaşmayan değerler boşluğuna keskin bir bakış anlamına gelir. Seylan’daki Tamillerin, Güney Vietnam’daki öğrencilerin, Bolivya’daki Hintli kalay madencilerinin, Ürdün’deki Filistinlilerin öfkesi, bu kudurmuş siyasi tutkunun malzemesidir ve bazen bir hükümetin [bu makamlar] üzerindeki kontrolünün en iyi ölçüsüdür (CIA Office, 1967, s. 60).

1968 tarihine gelindiğinde sosyolojik istihbarat teriminin ilk defa bir ansiklopedide yer aldığı görülmektedir. Encyclopaedia Britannica’da, sosyolojik istihbarat “Askeri ve Siyasi İstihbarat” maddesi altında verilmiş olup, 2. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın SSCB tarafından işgalinde, Nazilerin Sovyetler Birliği hakkında yeterli sosyolojik istihbarata sahip olmaması önemli bir faktör olarak belirtilmiştir (Encyclopaedia Britannica, 1968, s. 347). George H. W. Bush, 1976’da Amerikan İstihbarat Teşkilatı Direktörü olduğu dönemde yaptığı konuşmasında sosyolojik istihbaratın önemine dikkat çekmiştir (Excerpts of Speech, 1976, s. 5). Amerika Birleşik Devletleri kanunlarının ve federal tüzüklerin resmi olarak derlendiği ve konuya göre tasnif edildiği 53 ciltten oluşan United States Code’un 1979 yılı basımında Merkezi İstihbarat Teşkilatı’nın görevlerinin tanımlandığı 1-802 No’lu maddede şu bilgi yer almaktadır:

Başkan’ın, Milli Güvenlik Konseyi’nin ve diğer hükümet kuruluşlarının bilgilendirilmesini sağlamak üzere Merkezi İstihbarat Teşkilatı, milli güvenliği ilgilendiren her türlü konuda yabancı siyasi, bilimsel, teknik, askeri, coğrafik ve sosyolojik istihbarat toplar (United States Code, 1979, s. 1579).

Daha sonra 1992’de hazırlanan FM 34-52 (1992) *İstihbarat Sorgusu* adlı talimnameda sosyolojik istihbarat bahsi genişletilerek şu şekilde açıklanmıştır:

Sosyolojik istihbarat, insanlar, gelenekler, davranışlar ve kurumlarla ilgilendirir. Altbileşenleri şunlardır:

1. Nüfus : Nüfus artış ve düşüş oranı, göç istatistikleri
2. Sosyal Karakter : Gelenekler, ahlaki kurallar, değerler
3. İş Gücü : İş gücündeki bölüm ve dağılımlar
4. Refah : Sağlık ve eğitim durumu
5. Halkla İlişkiler : Ülkenin enformasyon sistemleri hakkında bilgi (FM 34-52, 1992, s. 3-32)

1999 yılında Jeffrey Richelson tarafından yazılan *The U.S. Intelligence Community* (Amerikan İstihbarat Topluluğu)’nda sosyolojik istihbarat şu şekilde tanımlanmaktadır:

Sosyolojik istihbarat, bir ülke içerisindeki çeşitli grupların ilişkilerinin incelenmesidir. Etnik, dini veya siyasi olabilen bu gruplar, ülkenin istikrarı ve dış politikası üzerinde önemli etkiye bulunurlar ki geçmiş dönemlerde bunun örnekleri Yugoslavya, Afrika ve Rusya’da görülmüştür (Richelson, 1999, s. 6)

Yukarıda verilen bilgilerin yanı sıra, terimin yıllar geçtikçe ansiklopedi ve sözlüklerde daha fazla yer aldığı görülmektedir. The New Encyclopaedia Britannica’da (2003) sosyolojik istihbarat kavramı “Savaş” maddesi altında kısaca açıklanmış olmakla beraber Amerika’nın devrim sonrası İran karşısındaki etkisiz tutumu, bir sosyolojik istihbarat eksikliği olarak tanımlanmıştır. Buna göre, Amerika, 1979’da Muhammed Rıza

Pehlevi'nin İran'da devrilmesi sonrasında İran ve İslam hakkında çok yüzeysel bilgilere sahip olmuş, uzun bir süre boyunca da bu yüzeysellik devam etmiştir. Özellikle İranlı yöneticiler hakkında bilgi sahibi olamayan Amerika, onları “radikal” veya “ılımlı” şeklinde, sınırları belirli olmayan ve durumu daha da karmaşıklaştıran ifadeler kullanmıştır (The New Encyclopaedia, 2003, s. 688). Terimin, Encyclopedia Americana'nın 2005 tarihli nüshasının İstihbarat bölümü içerisinde de yer aldığı görülmektedir. “*Sosyolojik istihbarat, belirli bir ulus içindeki grup ilişkileriyle ilgilidir. Etnik, dini veya siyasi grupları ilgilendiren bu tür ilişkiler, bir ülkenin dış politikası kadar istikrarı üzerinde de önemli bir etkiye sahip olabilmektedir*” (Encyclopedia Americana, 2005, s. 246). Aynı yıl, Bob Burton tarafından hazırlanan *Top Secret: The Dictionary of Espionage And Intelligence* (Çok Gizli: Espiyonaj ve İstihbarat Sözlüğü)'nde sosyolojik istihbarat maddesi “*demografi, tarih, gelişim, organizasyon ve insan grupları ilişkisi hakkındaki istihbarat*” şeklinde tanımlanmıştır (Burton, 2005, s. 145).

Stratejik İstihbarat Kitapçığı Örneğinde Sosyolojik İstihbaratın Tanım, Amaç ve Bileşenleri

Amerikan Ordusu tarafından hazırlanan 1997 tarihli Stratejik İstihbarat kitapçığı, sosyolojik istihbaratın en geniş şekilde ele alındığı ve stratejik analizde vazgeçilmez bir rol oynadığını vurgulayan önemli bir kaynaktır. Bu kitapçık, sosyolojik istihbaratın, bir ülkenin nüfusunu, toplumsal yapısını, kültürel özelliklerini ve davranış eğilimlerini anlama ve analiz etme konusundaki kritik önemini ayrıntılı bir şekilde açıklamakta ve daha önceki ansiklopedik açıklamalardan daha fazlasını sunmaktadır. Kitapçık, sosyolojik istihbaratın temel kavramlarını ve prensiplerini açıklarken aynı zamanda stratejik analizdeki kritik rolünü ayrıntılı bir şekilde vurgulamaktadır. Bu nedenle, sosyolojik istihbaratı anlama ve uygulama konusunda en kapsamlı kaynaklardan biri olarak kabul edilebilir. Bu bölümde kitapçığın içeriği paylaşarak bu alandaki çalışmalara katkı sunmak hedeflenmektedir.

Askeri Uyum Programı adlı mesleki ihtisas kursu kitapçığı olan Stratejik İstihbarat'da sosyolojik istihbarat terimi detaylıca açıklamış, bu istihbarat türünün amaç ve temel bileşenleri ayrıntıları ile verilmiştir:

Sosyolojik bileşen, adını insan gruplarını ve bireyin grupla ilişkisini inceleyen sosyolojiden almaktadır. Bu bileşen, bir ülkenin nüfusunun bir bütün olarak neye benzediğini, nasıl davranma eğiliminde olduğunu, çeşitli grupların doğasını ve dağılımını anlamak için kullanılır. Sosyolojik istihbaratın temel amacı, [nüfusun] büyüklüğünü, karakteristik özelliklerini, işgücünün etkinliği ve potansiyel askeri-insan gücünü belirlemektir. Sağlık, refah, din, eğitim ve sosyal statüdeki farklılıklar, halka karşı propagandada kullanılmak üzere fırsatlar sunmaktadır (Strategic Intelligence, 1997, s. 1–4).

Sosyoloji, insan grupları, istatistikleri, kültürleri ve ilişkileriyle ilgilenir. İnsanların veya bir ulusun yeteneklerini, hassasiyetlerini ve olası hareket tarzlarını belirlemek için önemli bir araçtır. Nüfus, ırk, etnisite, ulusal ve kültürel özellikler ve bir ülke toplumunu etkileyen önemli faktörlerdir (Strategic Intelligence, 1997, s. 3–2).

Nüfus

Stratejik planlamacılar için dünya nüfusunun incelenmesi büyük önem taşır. Nüfus tahminlerindeki değişim oranı zamana ve yere göre değişir. İstatistiki bilgiler daha gelişmiş ülkelerden elde edilebilir. Bununla birlikte, birçok ülke nüfus sayımı yapmaz, bu nedenle tahminler belirsizdir. Dünya nüfusunun hızla arttığı bilinen bir gerçektir. 1970 yılında dünya tahmini 3,6 milyar insan iken; 1980’de bu rakam 4 milyarın üzerine çıkmıştır. Eğer sınırlarında bir değişiklik yoksa, bir ülkenin nüfus artışı doğumlar, ölümler ve göçler olmak üzere üç faktörün dengesiyle belirlenir. Belirlenen sınırlar içinde, yalnızca doğumlar ve göçler (gelen) nüfusu artırırken, ölümler ve göçler (giden) nüfusu azaltır. Bu faktörlerle ilgili çalışmalar, bir ülkenin gelecekteki nüfusunun tahmin edilmesine izin verir. Bu tahminlerin doğru olabilmesi için, elde edilen rakamların doğru olması gerekir. Bir ülkenin nüfusunu dikkate alacak olan stratejik analistin başlıca ilgi alanları işgücü ve askeri insan gücüdür. Bir nüfusun toplam sayısına ilişkin yaş ve cinsiyet bilgileri önemli belirleyiciler olduğundan, işgücünün veya askeri insan gücünün doğru bir şekilde tahmin edilmesine izin verir. Stratejik analist, nüfusun yaş-cinsiyet dağılımını, erkek ve kadın sayısını her yıl ve çeşitli yaş grupları için bilmelidir. Bir işgücünün analizi genellikle 15 ila 65 yaş arasındaki nüfusu içerirken, askeri insan gücü analizi genellikle 15 ila 45 yaş arasındaki erkeklerle sınırlıdır ve 18 ila 35 yaş arasındakilere özel önem verilir. Böyle bir analiz, potansiyel işgücünün ve potansiyel askeri insan gücünün bir tahminini verir. Fiili işgücü ve fiili askeri insan gücü, fiziksel engellilik, siyasi güvenilmezlik ve diğer pek çok husus nedeniyle potansiyel tahminden daha azdır. Bir ulusun nüfusunun sadece tüm ülke için değil, aynı zamanda ülke içindeki belirli bölgeler için de mekânsal dağılımı ve yoğunluğu, stratejik analiz için büyük önem taşır. Örneğin, Arjantin nüfusunun altıda biri Buenos Aires’te yaşamaktadır ve bu durum Arjantin’i nükleer saldırılara karşı oldukça savunmasız kılmaktadır. Bir ülkenin nüfusunun yoğunluğu, o ülkenin kendi kendini besleme yeteneği üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Toplam arazinin mil karesine düşen kişi oranından daha iyi bir gösterge, ekilebilir arazinin mil karesine düşen kişi oranıdır. Dünyanın bazı bölgelerinde, ekilebilir arazinin mil karesine düşen insan sayısı son derece yüksektir. Örneğin Japonya’da mil kare başına 1.500’den fazla insan düşmektedir. Buna karşılık, ABD’deki oran, ekilebilir arazinin mil karesi başına 250 kişidir. Bir ulusun nüfusunun büyüklüğü, ekonomik ve askeri gücün temel dayanaklarından biri olduğu için, stratejik analistin ilgilendiği ülkenin yayınlanmış istatistiklerine aşına olması ve nüfus analizinin temel terimlerini anlaması esastır. Dünyanın daha gelişmiş ülkeleri ya 5 ila 10 yıllık aralıklarla nüfus sayımı yapmakta ya da sürekli bir nüfus kaydı tutmaktadır (Strategic Intelligence, 1997, s. 3–2).

İrk, Etnik ve Kültürel Özellikler

Stratejik analist, halk arasındaki anlaşmazlıklara veya iktidardaki hükümete karşı kin beslemeye neden olan nüfus ayrımlarına tamamen aşına olmalıdır. En önemli ve bariz faktörler, irksal, etnik ve kültürel özelliklerle ilişkili olanlardır.

- Irk, birden fazla ırkın olduğu bir ülkede bir sorun ve sosyal huzursuzluk kaynağıdır. Bazen ırk konusunda kafa karışıklığı vardır, çünkü ayırıcı çizgiler mutlak kesinlik ile tanımlanamaz. Belirli grupların, bir ırk olarak sınıflandırılmaya yetecek kadar ortak özelliği vardır. Dünya bilimsel sınıflandırması, üç ana ırk grubunu beyaz (Kafkas), sarı (Moğol) ve siyah (Negroid) olarak listeler. Irklar ve alt ırklar arasındaki fark marjı, dünya açısından bakıldığında çok azdır. İnsanlar dillerine, milliyetlerine ve kültürlerine göre sınıflandırıldığında “ırk” teriminin yanlış kullanımı ortaya çıkar. Örneğin, Anglo-Sakson ırkı, Semitik ırk ve efsanevi Aryan ırkı, “ırk” teriminin yanlış kullanımlarıdır.
- Etnik gruplar soy ile ayırt edilir. Bu gruplar genellikle yaşadıkları ülkenin dili, dini gelenek ve göreneklerini kabul etmek yerine atalarının dilini, dini gelenek ve göreneklerini sürdürürler. Avrupa’daki hemen hemen her ulusun sınırları içinde yabancı dil mirasını koruyan bir grup insan vardır. Örneğin, Belçika’da Flamanlar Hollandaca, Valonlar Fransızca konuşur. Afrika ülkeleri arasında kabile farklılıkları ve dil ve din gibi alanlarda yabancı etkisi nedeniyle ciddi bölünmeler vardır. Bu ulusların çoğu için ulusal birlik hala ulaşılmaması gereken bir hedeftir.
- Kültürel gruplar, düşünce ve davranış biçimlerindeki farklılıklarla birbirinden ayrılır. Bu farklılıklar ırksal ve ulusal farklılıklardan daha uygundur, ancak daha az önemli değildir. Bir ülkenin aristokrasisi, eğitilmiş sınıfı ve iş dünyası, köylülere ve vasıfsız işçilerden amaç ve gelenekler açısından keskin bir şekilde ayrılan bir kültürel grup oluşturur (Strategic Intelligence, 1997, s. 3–4).

Çevresel Faktörler

Stratejik analist, yabancı ülkelerdeki insanların eylemlerini etkileyen çevresel faktörlerle ilgilenir. Bu faktörler arasında yaşam standartları, barınma, sağlık, din, eğitim ve kamuoyu yer alır. Bu faktörler kapsayıcı olmasa da birbiriyle ilişkilidir ve bir ülkenin moralini ve tutumlarını belirler (Strategic Intelligence, 1997, s. 3–4).

- Yaşam standartlarını belirlemek kolay değildir. İnsanların kazançları ülkeler arasında farklılık gösterir ve satın alma gücündeki farklılıklar nedeniyle uluslararası ölçekte diğer ülkelerle karşılaştırılmaz. Analist, insanların kazançlarının değerinin ülkeden ülkeye değiştiğini göz önünde bulundurmalıdır. Örneğin, bir ülkede bir işçi, bir ürünü satın almak için 10 saat çalışmak zorundayken, başka bir ülkede sadece 5 saat çalışmak zorunda kalabilir. Ücretler ancak o ülke için satın alma gücü olarak ifade edilebilir. Bir ülkenin sosyo-ekonomik koşulları, o ülkenin insanların yaşam standartlarını doğrudan etkiler ve bu husus başlı başına kapsamlı bir çalışma gerektirir. Sosyoekonomik durum, bir ülkenin aktif iş gücünde artış veya düşüş yaşandığında dalgalanma eğilimi

gösterir. Yüksek istihdam, istikrarın bir işaretidir, öbür yandan yüksek işsizlik düzeyi, hükümet politikalarına karşı bir kızgınlık yaratır. Bir ülkenin barınma koşulları, halkının genel refahının önemli bir göstergesidir. Çalışma koşulları, bol yiyecek kaynakları ve ekonomik malların mevcudiyeti, tatmin edici yaşam koşullarını temsil eden faktörlerdir. Tatmin edici olmayan konut, kötü yönetilen bir ekonomik sistemin bir göstergesidir.

- Sağlık istihbaratı, genel nüfusun sağlığı ve sağlık koşullarının bölgedeki askeri operasyonlar üzerindeki etkisi ile ilgilidir. İş gücünün ve silahlı kuvvetlerin etkinliği ve büyüklüğü, nüfusun sağlığına bağlıdır. Stratejik sağlık istihbaratı, halk sağlığı düzeyini, iklimin sağlık koşulları üzerindeki etkisini, sanitasyonu, bölgedeki yaygın hastalıkları, böcek ve hayvan zararlarını, ilaç ve önleyici tedbirlerin gelişimini ve tıbbi bakım düzeyini içerir (Strategic Intelligence, 1997, s. 3–4).
- Din, bütün stratejik istihbarat analizlerine dahil edilmelidir, çünkü bir ülkenin insanların davranışları üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. İnsanların gelenekleri, dini inançlarıyla bağlantılı olarak yıllar içinde gelişir. Hükümetler tarafından kullanılan modern eğitim ve propaganda tekniklerine rağmen gelenekler güçlü bir şekilde kendini gösterir (Strategic Intelligence, 1997, s. 3–5).
- Eğitim, hükümet için önemlidir, çünkü birçok hükümet, insanlar üzerindeki kontrolünü eğitim yoluyla sürdürür. Bir ülkenin insan gücünün hem iş gücünde hem de silahlı kuvvetlerde etkinliği, büyük ölçüde nüfusun eğitime bağlıdır. Okuma yazma bilmeyen insanları, makine çalıştırmak veya sıradan asker performansı göstermek için eğitmek mümkün olsa da öğrenme süreci uzundur, fakat sözlü eğitim, yazılı materyalle desteklenmediği için karmaşık değildir. Bir ülkedeki eğitimin analizi şunları içermelidir:
  - Tüm sınıflardan kişiler için ilk, orta ve yüksek öğretimin mevcudiyeti
  - Okulların sayısı ve kapasitesi
  - Teknik ve ticaret okulları
  - Askeri okullar ve askeri eğitim
  - Müfredatlar, yöntemler ve öğretimin kalitesi
  - Her seviyedeki öğrenci ve mezun sayısı
  - Öğretim üyelerinin sayısı, eğitimi ve mesleki durumu (Strategic Intelligence, 1997, s. 3–5).

Kamuoyu, hükümet politika yapıcılarının kararlarını büyük ölçüde etkileyebilecek bir faktördür. İstihbarat stratejistlerini ilgilendirir, çünkü herhangi bir konudaki kamuoyu, askeri meseleleri ve uluslararası politikayı etkileyebilir. Kamuoyu, daha fazla destek çekmek amacıyla barışçıl gösteriler şeklinde kendini gösterebilir. Kamuoyu doğası gereği durağan değildir. Günün olaylarına göre değişir. Propagandacıların ustaca uygulamaları, özellikle iletişim araçları üzerinde kontrolleri varsa, kamuoyunu herhangi bir yöne yönlendirebilir. Kamuoyunu oluşturan başlıca medya araçları gazeteler, radyo, televizyon ve sinema filmleridir. Bunların yanı sıra kitaplar, dergiler ve konuşmalar gibi daha pek çok şey vardır. Medyanın göreceli önemi, nüfusun okuryazarlık oranına bağlı olarak ülkeden ülkeye değişir. Stratejik istihbarat açısından moral, ortak bir hedef için iş birliği ruhu, liderliğe güven, haklı olma ve başarılı olma ruhu olarak tanımlanabilir. Düşmanın moralini bilmek, askeri çabanın başarısını veya başarısızlığını yansıttığı için hayati önem taşır. Moral, kamuoyuyla yakından ilgilidir, çünkü kamuoyu askerin moralini oluşturur (Strategic Intelligence, 1997, s. 3–6).

Sonuç ve Değerlendirme

Bu makalede sosyolojik istihbarat terimi üzerine yapılan arşiv çalışmasının sonucunda terimin farklı literatürlerde ilk defa ne zaman ve ne şekilde kullanıldığı tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir. Terimin Sovyetler Birliği'nde öncelikle etnografik bir çalışmada kullanıldığı ve daha sonra Almanya ve ABD ordusu ve istihbarat teşkilatı tarafından benimsendiği belirtilmiştir. Terimin başlangıçta içeriğinin belirsiz olduğu, ancak zamanla genişletildiği ve talimnamelere daha kapsamlı şekilde dahil edildiği tespit edilmiştir. Makalede, sosyolojik istihbaratın önemli temsilcilerinden Pavel Ivanovich Kushner ve Gerhard von Mende tanıtılmış, Kushner'in Kırgızistan'da yaptığı etnografik çalışmaya ve Mende'nin Sovyet topraklarında bulunan azınlıklarla ilgili topladığı sosyolojik istihbarata değinilmiştir. Mende'nin sadece sosyolojik istihbarat uzmanı olarak değil, aynı zamanda Sovyetlere karşı savaşta icra kuvveti olan ilk sosyolojik savaş uzmanı olarak nitelendirilebileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, Kur.Yzb. Hüsamettin Tanyar'ın 1952 tarihli "Ordu Dergisi"nde yayımlanan "Stratejik İstihbaratta Sosyolojik Unsurlar" adlı makalesinde sosyolojik istihbaratın Türkçe literatürde ilk genel ve kapsamlı bir tanımının sunulduğu görülmüş, halkın refahı, genel düşünceleri, işçi meselesi ve nüfus ile insan gücü gibi sosyolojik unsurların incelenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Makalede, sosyolojik istihbaratın Amerikan istihbaratına olan etkisi de ele alınmıştır. Amerikan Milli Güvenlik Kurulu'nun 1953 tarihli raporunda sosyolojik istihbaratın önemi vurgulanmış ve CIA'nın bu alanda bilgi toplaması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, Amerikan ordusu tarafından hazırlanan talimnamelerde sosyolojik istihbarata yer verildiği ve stratejik istihbaratın bir bileşeni olarak kabul edildiği ifade edilmiştir. Makalede ayrıca sosyolojik istihbarat teriminin İngilizce 'de ilk defa 1953 yılında

kullanılmaya başlandığı, yıllar içinde ansiklopedi ve sözlüklerde daha fazla yer aldığı gösterilmiştir. Ayrıca, sosyolojik istihbaratın uluslararası ilişkilerdeki önemine ve Amerika'nın İran ile yaşadığı deneyimlerde sosyolojik istihbarat eksikliğinin etkisine de değinilmiştir. Amerikan ordusu tarafından hazırlanan 1997 tarihli *Stratejik İstihbarat* kitapçı, sosyolojik istihbaratın tanımı, amacı ve bileşenlerini ele alması bakımından ilk sistematik ve toplu çalışmadır. Buna göre, sosyolojik bileşen, insan gruplarını ve bireylerin gruplarla ilişkisini inceleyerek bir ülkenin nüfusunu ve davranış eğilimlerini anlamayı hedeflemektedir. Temel amacı nüfus büyüklüğünü, karakteristik özellikleri, işgücü etkinliğini ve potansiyel askeri-insan gücünü belirlemektir. Sosyolojik istihbarat, ırk, etnik ve kültürel özelliklerle ilişkili farklılıkları da değerlendirmektedir. Çevresel faktörler arasında yaşam standartları, barınma, sağlık, din, eğitim ve kamuoyu yer almaktadır.

Sosyolojik istihbarat, son yıllarda dünya genelinde önemli bir konu haline gelmiş, ancak Türkçe literatürde hala yeterince tanınmayan ve üzerine çalışma yapılmayan bir kavramdır. Bu kavram, istihbarat faaliyetlerinin sadece geleneksel casusluk ve istihbarat toplama yöntemleriyle sınırlı olmadığını vurgulayan bir perspektifi temsil etmektedir. Türkiye'de sosyolojik istihbarat kavramının sınırlı sayıda bulunması ve yeterince bilinmemesi, birçok açıdan eksikliklere neden olmaktadır. Türkiye'deki üniversiteler ve istihbarat eğitimi veren kurumların, "Sosyolojik İstihbarat" konusunu müfredatlarına eklemeleri, sosyolojik istihbaratın öneminin anlaşılabilmesi ve bu alanda yetkinlik kazanılabilmesi için gereklidir. Özellikle sosyolojik istihbarat konusunda hazırlanacak yüksek lisans ve doktora tezleri, sosyolojik istihbaratın Türkiye'deki uygulamalarını inceleyerek Türkçe literatürdeki boşluğu doldurmada büyük katkı sağlayabilir. Aynı zamanda sosyolojik istihbaratın önemi, seminerler ve bilinçlendirme etkinlikleri aracılığıyla kamuoyuna ve ilgili kurumlara aktarılmalıdır. Türkiye'nin karşı karşıya olduğu karmaşık toplumsal ve siyasi sorunlar, sosyolojik istihbaratın önemini artırmaktadır. Bu nedenle, sosyolojik istihbaratın Türkiye'de daha fazla tanınması ve araştırılması, ülkenin iç ve dış güvenliği için önemli bir adım olacağı değerlendirilmektedir.

Sınırlılıklar

Bu çalışma, sadece açık kaynaklara dayanmaktadır ve askeri kaynaklara erişim sınırlılıklarından dolayı kısıtlıdır. Çalışmanın sınırlı bir veri yelpazesine dayanması, bulguların ve sonuçların yalnızca erişime açık online kaynaklar bağlamında yorumlanmasını beraberinde getirmektedir. Çalışmanın kapsamı, sosyolojik istihbaratın kavramsal bir incelemesine odaklanmakla sınırlıdır ve pratik uygulamaları veya etkileri üzerine ayrıntılı analizlere girilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- “W. W. Cleland, 84, Educator, is Dead”. *New York Times*. <https://www.nytimes.com/1972/12/04/archives/ww-cleland-84-educator-is-dead-egyptian-specialist-helped-found.html>
- Ahlemeyer, H. W. (1985). *Die militärische Indienstnahme der Soziologie in den USA zwischen dem Zweiten Weltkrieg und dem Vietnamkrieg (1945–1965)*. Paper presented at the 22. Deutscher Soziologentag 1984: Sektions-und Ad-hoc-Gruppen, 536–538.
- Akman, K. (2019). Bilgi sosyolojisi açısından istihbarat kaynaklarının tasnifi ve değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 24–42.
- Ateş, B. (2020). Askeri sosyoloji: Kuruluş, gelişim ve gelecek üzerine bir değerlendirme. *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 53–74.
- Başpınar, A. (2012). Sosyolojinin konusu olarak ordu ve asker: Askeri sosyoloji. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(24), 279–314.
- Blenkhorn, D. L., & Fleisher, C. S. (Eds.). (2005). *Competitive intelligence and global business*. Greenwood Publishing Group.
- Burton, B. (2005). *Top secret : The dictionary of espionage and intelligence*. Kensington Pub.
- Chomsky, N., Katznelson, I., Lewontin, R. C., Montgomery, D., Nader, L., Ohmann, R., Siever, R., Wallerstein, I., & Zinn, H. (1997). *The Cold War & the university*. New Press.
- CIA Office of Training. (1967, November 01). *Intelligence for national policy*.
- Cleland, W. W. (1936). *The population problem in Egypt. A study of population trends and conditions in modern Egypt*. Science Press Printing Company
- Encyclopaedia Britannica. (1968). Vol 12. Wiliam Benthon Pub.
- Encyclopedia Americana. (2005). Danbury Conn.: Scholastic Library Pub.
- Excerpts of Speech By George Bush. (1976, September 12). Director of Central Intelligence Before World Affairs Council, Hartford, Conn.
- FM 11-40 Signal Corps Pictorial Operation. (1960). Headquarters, Department Of The Army. <https://ia600505.us.archive.org/33/items/FM11-40SignalCorpsPictorialOperations/FM%2011-40-Signal%20Corps%20Pictorial%20Operations.pdf> (erişim 26.03.2023)
- FM 34-52 Intelligence Interrogation. (1992). Headquarters, Department of Army
- Foss, W. O. (1955, July). Guides for Strategic Planing. *National Republic*. National Republic Publishing Co
- Galula, D. (2008). *Kontrgerilla Savaşı Teori ve Pratik*. (D. Ateşok, Çev.) Kawa Yayınları.
- Gentile, G. P. (1998). *Advocacy or Assessment? The United States Strategic Bombing Survey of Germany and Japan*. Stanford University.

- Gibbs, D. N. (2001, January 28). Academics and spies: The silence that roars. *Los Angeles Times*. <https://irp.fas.org/news/2001/01/lat012801.html>
- Gökpınar, H. (2017). Panturancuların Nazi Almanyası ile ittifak çabaları ve Nazi Almanyası'nın panturancılık politikaları. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(30), 2101–2135.
- Gündoğdu, O. (2022). *Siyasal İslamcılık*. Kırmızı Kedi Yayınları
- Hale, M. C. (1960). The collection and evaluation of religious information. US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania.
- Hearings. (1954, April 26). Subcommittee of the Committee on Appropriations United States Senate. https://archive.org/details/sim_united-states-congress-hearings-prints-and-reports_1954-04-26
- Jacobsen, A. (2015). *The Pentagon's brain, an uncensored history of DARPA, America's Top-Secret Military Research Agency*. Little, Brown and Company
- Kalelioğlu, U. B. (2022). Alman askerî sosyolojisi: Gelişim, kurumsallaşma ve sınırlılıklar. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18(41), 201–224. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrjtj.1027504>
- Kent, S. (1949). *Strategic intelligence for American world policy*. Princeton University Press.
- Kinniburgh, J. B. (2004). *Who networks? The social psychology of virtual communities*. Naval Postgraduate School. https://www.academia.edu/14635095/Who_Networks_The_Social_Psychology_of_Virtual_Communities
- Kushner, P. I. (1929). *Горная Киргизия (социологическая разведка)*. Москва
- Krupianskaia, V. I., Rabinovich, M. G. Sokolova, V. K., & Tokarev, S. A. (1971). Pavel Ivanovich Kushner (Knyshev) 1889-1968. *Soviet Anthropology and Archeology*, 103, 290–299.
- Lowe, B. (2008). War for the seals: the Canadian seal controversy and sociological warfare. *Taboo: The Journal of Culture and Education*, 12(1).
- Mende, G. V. (1933). *Studien zur Kolonisation in der Sovetunion*. Priebsatsch.
- Mende, G. V. (1936). *Der nationale Kampf der Rußland-Türken*. Berlin.
- National Cyclopaedia of American Biography. (1977). Vol 57. James T. White & Co.
- National Security Council Intelligence Directive No:3. (1953, September 15). Coordination of Intelligence Production.
- National Security Council Intelligence Directive No:3. (1957, June 03). Coordination of Intelligence Production.
- Özdağ, Ü. (2011). *İstihbarat teorisi*. Kripto Kitaplar.
- Özdemir, E., & Kahya, M. (2021). İstihbarat ve güvenlik çalışmalarında sosyal bilimlerin yeri ve önemi [2. Uluslararası Güvenlik Kongresi Özel Sayısı (İstihbarat ve Güvenlik)]. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 1–14, <https://doi.org/10.28956/gbd.1009411>
- Özer, Y. (2014). *NATO Hakrekâtlarında istihbaratın yeri: Afganistan'da kültürel istihbarat* (Doktora tezi, T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara).
- Richelson, J. T. (1999). *The US Intelligence Community*. Westview Press
- Sheinin, C. E. (1996). Assessing global competition. *Competitive Intelligence Review*, 7(3), 86–88.
- Simpson, C. (1998). (Ed.), *Universities and empire. money and politics in the social sciences during the cold war*. The New Press.
- Strategic Intelligence. (1997). *US Army Intelligence Center*. Edition B, Subcourse IT 0583.

- Tanyar, H. (1952). Stratejik istihbaratta sosyolojik unsurlar. *Ordu Dergisi, Haziran, 71*(162).
- The New Encyclopaedia Britannica. (2003). Chicago: Encyclopaedia Britannica
- Thorndike, E. L. (1920). Intelligence and its use. *Harper's Magazine, 140*, 227–235.
- Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi. (2023). Silahlı Kuvvetler Dergisi. <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=579819&materialType=CR&query=Ordu>
- United States Code. (1979). (3)50. Title 50- War and National Defense.